

CREȘTEREA PUTERII NAVALE A ROMÂNIEI – UN POSIBIL RĂSPUNS LA „MILITARIZAREA” MĂRII NEGRE

Comandor dr. ing. Valentin MUNTEANU*

„Fiecare epocă are propriul tip de război, propriile limitări și propriile percepții și, deci, pentru fiecare epocă conflictele și războaiele ar trebui analizate prin prisma particularităților sale”¹.

Carl von Clausewitz

Introducere

Evoluția evenimentelor politico-militare din ultimele decenii a fost marcată de profunde transformări în modul de abordare a conflictelor de către actorii participanți. Aceste realități au adus în atenția specialiștilor militari necesitatea concentrării eforturilor de analiză a evoluției fenomenului războiului cu direcționarea acestora în sensul previzionării aspectului conflictului militar al viitorului și adaptării tuturor elementelor care cristalizează puterea de luptă în scopul contracarării amenințărilor actuale și prezente.

În condițiile în care regiunea Mării Negre a devenit o axă strategică importantă în peisajul securității maritime globale concomitent cu evoluția spre impredictibilitate a mediului de securitate regional constatăm că este necesară elaborarea unei viziuni la nivel național privind securitatea maritimă a țării noastre și, prin aceasta, a modalității de contracarare a riscurilor și amenințărilor hibride. Modificările de natură conceptuală și modul de abordare a acțiunilor militare sunt generate de modificările mediului operațional actual și cel viitor, fapt ce duce la concentrarea eforturilor specialiștilor militari de analiză a evoluției fenomenului război prin prisma adaptării la noile realități. Aceste realități aduc în atenția specialiștilor militari necesitatea de analiză a fenomenului prin prisma noilor provocări apărute. Acest fapt este afirmat și de către unul dintre strategii britanici ai momentului: „Se simte nevoia să recunoaștem că natura peisajului securității internaționale s-a schimbat. Nu mai este adecvat să gândim în termenii unei lumi binare, de pace și război; campanie sau contingență. Lumea se află acum într-o stare de permanentă competiție“, afirma generalul N. Houghton, Șeful Statului Major al armatei britanice.

În acest sens, am considerat necesar ca acest demers științific să se concentreze asupra conceptului de securitate maritimă și implicit a spectrului operațiilor de securitate maritimă pornind de la modificările apărute pe scena politică și militară actuală și în mod special a celor din zona Mării Negre care pot influența direct securitatea națională și regională a României.

* Locțiitorul Comandantului Bazei Logistice Navale „Pontica”.

¹ Carl von Clausewitz- Vom Kriege (Despre război).

Riscuri și amenințări la adresa securității maritime

În abordarea analitică am plecat de la următoarele premise/ipoteze de cercetare: în primul rând, un posibil răspuns al Forțelor Navale Române la contracararea riscurilor și amenințărilor hibride din regiunea Mării Negre nu poate fi realizat decât prin intermediul unor eforturi conjugate în cadrul unor parteneriate, în condițiile în care conceptul operațiilor de securitate maritimă, ocupă locul central.

În al doilea rând, complexitatea domeniului maritim contemporan impune un studiu aprofundat al potențialelor riscuri și vulnerabilități, pentru identificarea celor mai fezabile măsuri ce se impun a fi luate pentru contracararea acestora. În al treilea rând, spațiul geografic al Mării Negre (delimitat de suprafața mării și statele riverane) întrunește toate caracteristicile unei regiuni maritime căreia i se pot aplica teoriile regionalismului printre care geopolitica securității regionale ocupă locul central.

În condițiile în care regiunea Mării Negre a devenit o axă strategică importantă în peisajul securității maritime globale concomitent cu evoluția spre impredictibilitate a mediului de securitate regional considerăm că este necesar elaborarea unei viziuni la nivel național privind securitatea maritimă a țării noastre. Această posibilă abordare nu se poate realiza decât prin prisma analizei mediului operațional existent coroborat cu deciziile politice luate în cadru Summit-lui NATO, desfășurat la Madrid, în perioada 29-30 iunie 2022.

La Summit-ul de la Madrid, liderii NATO au luat decizii importante și transformatoare care stabilesc direcția strategică a Alianței pentru viitorul apropiat și pe termen lung. „Noul Concept Strategic al NATO este planul pentru Alianță într-o lume mai periculoasă și mai competitivă”.

JENS STOLTENBERG, SECRETAR GENERAL AL NATO. Conceptul strategic este un document cheie pentru Alianță. Acesta reafirmă valorile și scopul NATO și oferă o evaluare colectivă a mediului de securitate.

De asemenea, stimulează adaptarea strategică a NATO și ghidează viitoarea sa dezvoltare politică și militară. Conceptul strategic anterior a fost adoptat la Summit-ul NATO de la Lisabona din 2010. Noul Concept strategic descrie noua realitate de securitate cu care se confruntă Alianța, reafirmă valorile NATO și precizează scopul cheie al NATO de a asigura apărarea colectivă a Alianților

În conceptul strategic elaborat la Madrid, Rusia este definită ca principala amenințare la adresa securității euro-atlantice. Marea Neagră este menționată în premieră într-un document strategic al NATO.

În același concept strategic „se reconfirmă angajamentul NATO pentru securitatea aliaților de pe flancul estic” și „se face referire la o prezență terestră substanțială și persistentă, la întărirea apărării aeriene și antirachetă și îmbunătățirea infrastructurii”, a precizat șeful statului român.

Flancul estic al NATO

Președintele Statelor Unite, Joe Biden, a anunțat, înainte de summit, prezență suplimentară americană - este vorba de 3000 de combatanți și 2000 de funcționari. Iar grupul de luptă înființat de NATO în România poate fi, la nevoie, ridicat la dimensiune de brigadă.

Deciziile politice anunțate de Alianța Nord-Atlantică sunt politice. Acestea implică „cheltuieli suplimentare, personal suplimentar, specializare suplimentară, o asumare a multor sarcini făcute de cel care găzduiește aceste trupe. Suntem dispuși pentru asta. Pentru ca o națiune să existe, să supraviețuiască și să conteze trebuie în primul rând să fie asigurată securitar. Din păcate, după Al Doilea Război Mondial, în Europa suntem pentru prima dată iarăși în situația în care a investi în securitate devine o chestiune esențială, de existență a națiunii.”, a declarat președintele României Klaus Werner Iohannis.

Supremația militară a SUA este asigurată prin capacitățile militare întrunite, care s-a realizat în ultimii ani printr-o poziționare strategică a trupelor NATO în Europa de Est. Aceste decizii care s-au concretizat prin extinderea și dislocarea trupelor NATO până pe țărmul Mării Negre, au vizat și va viza în continuare și România, îndeosebi prin existența și probabila manifestare a unor riscuri de securitate zonală și națională. În acest caz Rusia va putea pune în aplicare așa-zisa „Manevră Gînghis Han”, prin care se vor diminua sau chiar rupe conexiunile Moscovei cu Uniunea Europeană și concentrarea tuturor eforturilor (economice, politice, militare) către China. Toate aspectele enumerate anterior ne conduc la teoria conform că, în viitorul apropiat SUA va trebui să gestioneze în mod direct sau indirect zonele fierbinți de pe harta actuală a lumii.

Urmare a analizei mediului operațional contemporan putem opina că o confruntare militară de tipul forță contra forță rămâne în continuare o posibilitate care trebuie avută în vedere.

Creșterea puterii navale a României - un posibil răspuns la „militarizarea” Mării Negre

Din analiza celor enunțate anterior putem opina că o posibilă direcție de acțiune a decidenților politici pentru a contracara efectele acțiunilor hibride desfășurate de către Federația Rusă și implicit de a asigura securitatea națională și

cea regională o reprezintă creșterea puterii navale a României, a rolului FNR în cadrul Sistemului Național de Apărare prin adoptarea unor programe coerente de înzestrare și modernizare a acestora. Pentru identificarea efectelor produse de programele de înzestrare derulate până la această dată și o prognoză a celor planificate, opinăm necesitatea analizării sintagmice a termenului de „putere navală” și a modului cum aceasta poate contribui activ la securitatea națională atât ca națiune de sine stătătoare cât și împreună cu celelalte state partenere.

Pornind de la afirmația că prin *putere maritimă* se înțelege capacitatea unei națiuni de a folosi marea pentru a atinge scopurile economice și politice, putem opina că un element important al unei puteri navale este flota, dar simplul fapt că un stat deține o putere navală nu garantează automat și îndeplinirea tuturor obiectivelor stabilite prin doctrinele navale. Dimensiunea flotei este importantă, dotarea navelor de asemenea, dar conflictele ultimelor decenii și analiza mediilor operaționale în care acestea se desfășoară ne permite să ne gândim că cel mai important este modul cum a fost folosită o flotă, și cel mai important lucru dacă a fost utilizată.

Un alt aspect pe care vă propunem să îl avem în atenție, este acela că atât statele maritime, cât și cele de concepție continentală și-au dezvoltat flote care să le apere interesele maritime și nu flote care să le apere granițele. Construirea unei puteri navale echilibrate este un pas important spre dezvoltarea unei puteri maritime. Doar creșterea puterii de acțiune a Flotei, ca și componentă a puterii navale nu credem că este suficient, fiind doar un prim pas către realizarea acestui obiectiv național - o putere maritimă regională și implicit o putere navală. Necesitatea dezvoltării flotei românești și transformarea acesteia într-o veritabilă putere maritimă regională a fost în atenția „analistilor de specialitate” încă din perioada interbelică. În anul 1926, comandorul Ioan Bălănescu, publică un articol în Revista Marinei, în care afirma: „Rolul Marinei în economia și apărarea națională și pozițiunea superioară pe care țara noastră o ocupă pe Dunăre, la gurile Dunării și Marea Neagră, impun necesitatea ca puterea noastră maritimă să fie ridicată la înălțimea misiunilor ei importante și dezvoltată potrivit situațiunii geografice cu care natura ne-a înzestrat“.

Analiza impactului pe care îl produce implementarea proiectelor de înzestrare și modernizare trebuie canalizat pe două direcții diferite:

- acțiunile și proiectele de înzestrare pe care le demarează Federația Rusă și alte state posibil ostile;

- înzestrare și dezvoltare de capacități de apărare în condiții de reacție independentă sau în cadrul unor coaliții – aici este necesar a se avea în vedere necesitatea implementării compatibilităților și operațiunilor de standardizare.

În sprijinul celor enunțate anterior, pornim de la ideea că NATO este o organizație bazată pe luarea deciziilor în regim consensual, existând posibilitatea ca un membru să poată bloca unele acțiuni sau proiecte. În această conjunctură, pentru atingerea obiectivelor de securitate în domeniul maritim România trebuie să-și stabilească forțele și mijlocele necesare proprii, sprijinul aliat fiind cuantificat în plan secundar. Din această analiză ar trebui să se identifice necesitatea

dezvoltării unei flote care să asigure securitatea națională și implicit cea regională, atunci când interesele naționale o impun.

Analiza modului în care proiectele de înzestrare și modernizare vor putea influența dezvoltarea României ca putere maritimă importantă în regiunea Mării Negre va trebui în opinia noastră să fie corelată și cu o viziune doctrinară a unei doctrine navale românești. Dinamica tabloului geopolitic din regiunea Mării Negre, coroborat cu evoluția condițiilor care au influențat parcursul istoric al României, sunt elemente care trebuie să marcheze doctrina navală națională și implicit programele de înzestrare și modernizare. Perioada tranziției de lungă durată parcursă de către România, în condițiile identificării de soluții la o criză economică globală, considerăm că ar putea fi condiții puțin favorabile demarării unui **„Program naval românesc”**. Situația geopolitică existentă la această dată, când Marea Neagră a devenit un adevărat „câmp tactic” pentru acțiunile hibride rusești, impune luarea unor măsuri curajoase pentru demararea programului prin care România să devină o putere navală în această regiune. Chiar dacă prin derularea unui asemenea program, ambițios la prima vedere, România va avea o flotă inferioară, în raport cu cele a altor state riverane la Marea Neagră (Federația Rusă, Turcia), aceasta va putea să răspundă intereselor maritime naționale.

În anul 1995, amiralul I. M. Borda, șeful operațiunilor navale a U.S. Navy, aprecia că marina americană trebuie să fie „Forward” (în primele rânduri) în timp de pace și de război, funcție de logica intereselor vitale ale SUA. „Forward from the sea” (se referă la angajarea forțelor navale în zone înaintate, cu obiectivul de a preveni conflictele și a gestiona crizele) nu înseamnă acțiune solitară a SUA, ea se bazează pe cooperare și parteneriat, care constituie esența strategiei maritime a SUA „dinspre mare”. Amiralul American a evidențiat faptul că marina SUA încearcă să descurajeze conflictele regionale demonstrându-și capacitatea de a răspunde, rapid și decisiv, oricărei situații de criză. Cheia prevenirii unor astfel de conflicte este prezența forțelor navale dislocate ca eșaloane înarmate gata să execute misiuni dintre cele mai diverse. Specialiștii americani estimează că grupările de forțe întrunite vor realiza maxima putere ofensivă numai dacă vor folosi informații utile și vor acționa în rețea, pentru a domina continuu acțiunile militare din domeniul maritim, realizând astfel descurajarea în timp de pace, vor da răspunsul necesar la crize și vor avea puterea să câștige războiul.

În dezvoltarea proiectelor de înzestrare și modernizare, putem să analizăm modul în care SUA și-a implementat propriul concept strategic „Sea Power 21”(cu siguranță vom avea în vedere Strategia Națională de Apărare a României și implicit obiectivele stabilite de aceasta): U.S. Navy se va organiza, integra și transforma pentru a-și extinde puterea de lovire în scopul realizării descurajării strategice, proiecția puterii pe mare și pe uscat, controlul mării și asigurarea prezenței continue pe mări și oceane, acolo unde o cer interesele SUA.

Pentru a realiza aceste scopuri, US Navy și-a definit trei concepte fundamentale:

- „Sea Strike” – lovitura pe mare;
- „Sea Shield” – scutul maritim;

- „Sea Basing” – bazarea maritimă.

Pornind de la analizarea fiecărui concept, se pot observa și direcțiile de acțiune ale SUA privind dotarea, înzestrarea, dezvoltarea și modernizarea capacităților militare. Forțele bazate pe mare au avantajul asigurării securității proprii, disponibilitatea imediată de acțiune și independență operațională. În viitor, tot mai multe capacități bazate pe litoral vor fi transferate pe platformele maritime, fapt ce va duce la creșterea posibilităților de a realiza manevra operațională a forțelor ce acționează de pe mare.

În condițiile exacerbarii formelor războiului hibrid, dus de către Federația Rusă, când din punct de vedere doctrinar putem discuta de apariția unui „Război rus de Nouă Generație”, apare necesitatea analizării capacității Moscovei de a replica „modelele” Georgia, Crimeea și Donbas în acțiuni agresive și posibile conflicte viitoare pe care aceasta le-ar putea genera în regiunea Mării Negre.

Necesitatea afirmării României ca putere navală regională, în spațiul geopolitic și geostrategic al Mării Negre, este determinată nu numai de importanța acordată de-a lungul timpului acestui spațiu, inclusiv contextului impredictibil și plin de schimbări în toate domeniile de activitate ale acestui început de secol, ci de însuși faptul că țara noastră beneficiază de ieșire la mare. Conectarea României la Oceanul Planetar reprezintă un real avantaj strategic, care trebuie fructificat la maximum. Traseele strategice de materii prime dinspre Orient spre Europa din regiunea Mării Negre, acțiunile principalilor actori internaționali în această regiune, spațiu geopolitic și geostrategic important pentru cooperarea economică, politică și militară, fac din această mare semiînchisă, un spațiu cu vocația arhitecturii globale.

Problematica Mării Negre prezintă un interes național major pentru țara noastră, iar afirmarea regională a României ca putere maritimă constituie o condiție importantă pentru dezvoltarea durabilă și promovarea imaginii la nivel mondial. Având în vedere aceste considerații, se impune ca România să depună toate eforturile necesare pentru promovarea intereselor maritime naționale, singură sau alături de partenerii strategici, în Marea Neagră în mod special, dar și în alte spații maritime. Trebuie să fie în măsură, singură sau alături de aliații săi, să își apere și să își promoveze interesele maritime în Marea Neagră, dar și în celelalte spații maritime. Acest deziderat poate fi atins doar dacă România va reprezenta, din perspectiva geopolitică, dar și geostrategică, o putere navală regională. În prezent, prin politica navală internațională, doctrina maritimă și strategia de înzestrare/transformare/dezvoltare a Forțelor Navale, România este o putere navală activă, cu aspirații și interese declarate la nivel regional.

În situația în care un stat nu-și poate susține economic și politic o proprie putere navală, capacitatea de acțiune a flotei naționale poate fi augmentată de interesele unei alte mari puteri militare pentru regiunea respectivă sau prin parteneriate strategice.

Răspunsul Forțelor Navale Române la contracararea riscurilor și amenințărilor hibride din regiunea Mării Negre

Posibilele acțiuni ale Federației Ruse și implicit o „strategie” a acesteia, își au „izvorul”, într-o afirmație a lui Stalin, care datează încă de la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial: „Fiecare își impune propriul sistem, până acolo unde pot ajunge armele”. Din analiza studiilor de specialitate, am constatat că această remarcă va deveni un tipar pentru politica sovietică de înarmare și expansiune din perioada Războiului Rece. Acum, analizând mediul geopolitic și implicit acțiunile Federației Ruse, observăm că, Marea Neagră îi este „necesară” acesteia în proiecția forței, atât în Orientul Mijlociu, Marea Mediterană cât și pentru păstrarea influenței asupra unor state din Europa. Aceste acțiuni cumulate cu celelalte aspecte analizate, ne conduc spre ideea identificării unui posibil răspuns al României, ca vector de securitate regional.

Acest posibil răspuns îl poate reprezenta creșterea puterii navale a României. În acest sens vom analiza conceptul de „putere navală”, ca o componentă a „puterii maritime”. „Puterea maritimă”, înseamnă puterea exercitată în cele cinci domenii – militar, politic, economic, tehnologic și cultural, exercitată prin folosirea mării și pentru accesul la resurse. În acest sens, puterea maritimă a statului se compune din totalitatea mijloacelor de exploatare a Oceanului Planetar și a mijloacelor folosite pentru apărarea intereselor statului pe mare. Ea determină capacitatea unei țări de a folosi facilitățile economice și militare ale mării în scopuri proprii, pentru îndeplinirea obiectivelor naționale în domeniu. Puterea maritimă, mai poate fi definită și ca o formă prin care un stat are capacitatea de a folosi mările și oceanele pentru a-și atinge anumite scopuri comerciale și militare.

Puterea maritimă a fost folosită în mod tradițional pentru a controla căile maritime de comunicații, pentru bunăstarea economică generală sau supraviețuirea statelor dependente de mare și pentru sprijinul operațiilor terestre. Aceasta a fost o perioadă îndelungată exercitată pentru a proiecta puterea asupra litoralului prin operații amfibii și cu ajutorul portavioanelor. Capabilitățile de exercitare a puterii s-au îmbunătățit o dată cu apariția rachetelor navale și a dezvoltării sistemelor de arme. Forțele Navale reprezintă elementul de bază al puterii maritime, instrumentul principal prin care se realizează aplicarea acesteia, mijlocul de realizare a scopurilor strategice urmărite, pentru valorificarea facilităților și oportunităților oferite de utilizarea mării.

Identificarea celor mai bune soluții geopolitice la provocările apărute în bazinul Mării Negre reprezintă un interes național major pentru țara noastră, iar afirmarea regională a României ca putere maritimă constituie o condiție importantă pentru dezvoltarea durabilă și afirmarea acesteia în lume. Afirmația că „Întotdeauna merită să cunoști cine este partenerul strategic și cine este problema ta strategică” („It is always worth knowing who is your strategic friend and who is your strategic problem”) aparținând președintelui Consiliului European, Donald Tusk, considerăm că poate reprezenta o provocare pentru FNR în proiectarea răspunsurilor adecvate la amenințările hibride specifice actualului mediu de securitate. Pe fondul acestor considerații, putem afirma că România este în măsură,

să își apere și să își promoveze interesele maritime, și implicit, poate deveni, din perspectiva geopolitică, dar și geostrategică, o putere maritimă regională.

În prezent, prin politica navală internațională, doctrina maritimă și strategia de înzestrare/transformare/dezvoltare a Forțelor Navale, putem opina că România este o putere maritimă activă, cu aspirații și interese declarate la nivel regional. Date fiind provocările în creștere ale mediului de securitate global, recente evoluții ale mediului de securitate din Marea Neagră și ritmul rapid de dezvoltare și evoluție a noilor tehnologii (robotica, inteligența artificială, miniaturizarea, generarea, direcționarea și stocarea energiei) ce tind să transforme radical spațiul de luptă, Forțele Navale Române se vor găsi în perioada următoare în fața unor alegeri complexe, ce pot fi abordate numai împreună cu celelalte categorii de forțe și servicii, într-un cadru întrunit, pentru a asigura un răspuns coerent și complet potențialelor amenințări, prezente și viitoare.

Necesitatea afirmării României ca putere maritimă regională

Necesitatea armonizării intereselor naționale de securitate cu interesele și politicile NATO și UE referitoare la zona extinsă a Mării Negre, proiectele de modernizare și re-tehnologizare a întregii construcții naționale de apărare fac din perioada următoare, una de intense eforturi pentru dezvoltarea celor trei componente ale puterii de luptă a forțelor navale. În cadrul componentei morale primează principiul potrivit căruia personalul Forțelor Navale reprezintă cel mai valoros activ trecut, prezent și viitor. Astfel, va trebui pus accent pe creșterea atractivității carierei militare, prin creșterea și educarea liderilor, promovarea valorilor de grup ale Forțelor Navale Române și continuarea tradițiilor acesteia, respectiv pe dezvoltarea coeziunii, de la nivel de microstructuri (echipaje, grupe, etc), până la nivelul întregului personal al FN (spiritul de corp) și promovarea imaginii de componentă de elită a Armatei României.

Pentru dezvoltarea componentei conceptuale propunem necesitatea alinierea doctrinelor proprii cu doctrinele celorlalte categorii de forțe și doctrinele NATO, interoperabilitatea la nivelul categoriilor de forțe, la nivelul inter-instituțional și multinațional (NATO, UE și inițiative regionale). Îmbinarea teoriei cu practica militară se va face prin dezvoltarea unor capacități și forme de instruire aplicată, specifice fiecărui mediu de luptă sau gen de forță navală, identificarea unor forme optime ale instruirii și exercițiilor combinate cu cercetarea, experimentarea și implementarea lecțiilor învățate, bazate pe determinarea nevoilor viitoare în contextul operațiilor navale/întrunite ale viitorului. Așa cum am arătat pe parcursul acestui demers științific, Forțelor Navale Române le revine misiunea de proiectare a unui răspuns adecvat la acțiunile de tip hibrid uzitate de către Federația Rusă în regiunea Mării Negre. În cadrul misiunilor desfășurate de către FNR se înscriu și cele de tip „show of force” (misiuni de prezență, adică navigație a navelor cu capacități de deschidere a focului în zone de conflict sau de criză). În actualul mediu de securitate caracterizat de impredictibilitate și volatilitate, stabilirea unei linii de demarcație între „misiunile de prezență” și „acțiuni provocatoare” devine din ce în ce mai greu de determinat.

Concluzii

Putem afirma cu certitudine, pe baze analitice, că Forțele Navale Române dispun de o structura echilibrată, modernă și flexibilă, în măsură să-și îndeplinească misiunile încredințate. Un obiectiv central pentru Forțele Navale Române rămâne realizarea și menținerea unei structuri care să devină un instrument credibil al politicii naționale și aliate de securitate la nivel național, regional și să contribuie, împreună cu aliații, la securitatea maritimă în regiunea bazinului Mării Negre.

INCREASING THE NAVAL POWER OF ROMANIA – A POSSIBLE ANSWER TO THE "MILITARIZATION" OF THE BLACK SEA -abstract-

Key Words: Black Sea; maritime security; hybrid threat; naval power; maritime power

This work addresses a current, important and highly complex topic. The importance of the scientific approach undertaken is given by the changes that occurred in the security environment after the annexation of the Crimea Peninsula in 2014 and the invasion of Ukraine by the Russian Federation in 2022, and implicitly the appearance of new hybrid and non-hybrid risks and threats in the Sea region Black. The complexity derives from the scope that the study of global maritime security can have simultaneously with the evolution towards unpredictability of the regional security environment.

BIBLIOGRAFIE

****US Naval Operations Concept*, 2010

****British Maritime Doctrine*, BR 1806

Bălănescu, I., *Conferința intitulată „Puterea maritimă ca factor de civilizație și de apărare națională”* ținută la Liga Navală Română, București, 1928

Carl von Clausewitz, *Vom Kriege (Despre război)*

Chifu, I., *Regiunea extinsă a Mării Negre în căutarea unui concept de securitate strategică*, <http://www.jurnalulpacii.patrir.ro>.

Chiorcea, I., *Rolul componentei navale în cadrul structurilor de forțe ale U.E. pentru asigurarea securității prin cooperare la Marea Neagră*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2014.

Cruceru, V., *Despre conceptul de război hibrid în gândirea militară americană*, Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, septembrie 2014.

Mîrșu, A., *Gruparea de cooperare navală BlackSeaFor în contextul securității bazinului Mării Negre, Securitate și Stabilitate în Bazinul Mării Negre*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2005.

Moraru, V., *Sea Power 21, un nou concept pentru U.S. Navy*, Buletinul Forțelor Navale, nr.3, București, 2005.

Munteanu, V., *Forțele Navale Române în contextual amenințărilor hibride din regiunea Mării Negre*, Editura Academiei Navale „Mircea cel Bătrân”, Constanța, 2020.

Neagoe, V., *Aserțiuni euroatlantice*, Editura Militară, București, 2015.

A.T. Mahan, *Naval Strategy*, Little, Brown, and Company, Boston, 1911.

Admiral Mike Mullen, USN, discurs la International Seapower Symposium, Naval War College, Newport, RI, 15 sep. 2005, disponibil pe Internet la adresa: http://www.navy.mil/navydata/cno/speeches/mullen_050921.txt.

George Friedman „*Următorii 100 de ani: previziuni pentru secolul 21*”, Editura Litera, București, 2009.

Viceamiral Ferdinando SANFELICE di MONTEFORTE, Comandant al Forțelor navale ale NATO din sudul Europei și comandant al operațiunii “ACTIVE ENDEAVOUR”, Contribuția Forțelor Navale ale NATO la securitatea maritimă, prezentarea de la “The Royal United Services Institute”, Londra, 2003 (traducere).

http://www.nato.int/docu/briefing/terrorism_at_sea/html_en/terrorism_sea_05.html

<http://www.navy.mil/maritime/Maritimestrategy.pdf>

https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/maritime-security_ro

*** Convenția Națiunilor Unite privind Dreptul Mării – United Nations Convention on the Law of the Sea – UNCLOS, disponibil pe Internet la adresa: http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos